

Nr 37.

Ankom till Riksdagens kansli den 19 april 1911 kl. 12 m.

Utlåtande, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående ändring af expropriationslagstiftningen i visst syfte m. m.

Uti en inom Andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 170, har herr *S. Nordström* anført följande:

»I våra dagar pågår en oafätlig äflan att tillgodogöra sig den obegagnade kraften vid våra större vattenfall genom anläggning af elektriska kraftstationer för att medelst elektriska ledningar på närmare eller fjärrare afstånd tillhandahålla industrien och näringarne nödig drifkraft. I och för sig är ju detta en glädjande företeelse, som förtjänar uppmuntran. Men saken har en skuggsida, som jämväl måste beaktas. Inom den valkrets, som jag har den äran representera, har Kraftaktiebolaget Gullspång—Munkfors anlagt en kraftstation vid Gullspång. För att bereda sig säkrare och jämnare vattentillgång, har man anlagt fördämningar vid Skagerns utlopp vid Warsundet och vid Gullspång för att därigenom höja Skagerns vattenyta, som sålunda skall bilda reservoar för vattenverket vid Gullspång. Skagern är en jämförelsevis stor sjö, sträckande sig inom Västergötland, Värmland och Närke med långsluttande stränder särskildt inom Värmland. För att värdera den skada, som uppkommer genom uppdämningen, hölls på hösten 1909 laga syn. Nu är att märka, att dessa lågmarker omkring sjöns stränder äro utaf ovanligt bördig beskaffenhet, som under vanliga förhållanden lämnat ett stort antal småbönder sin utkomst. Då jordägarna icke kunde låta sig nöja med den af laga syn skedda uppskattningen, så uppstod process, men då småbrukarne saknade förmåga och

resurser att på ett tillfredsställande sätt försvara sina rättigheter, så förlorades processen. Man kunde likväl inte låta sig nöja med detta utslag, utan vädjade till hofrätten, men helt nyligen har hofrättens dom fallit, som jämväl gått jordägarne emot. Det är upprörande att bevittna, att några hundra sträfsamma och idoga småbrukare på detta sätt formligen drifvas ifrån gård och grund. Eljest går ju vår tids sträfvan ut på att skapa egna hem och att motverka emigrationen genom att bereda bättre utkomst och en tryggad tillvaro för vår försakande, laglydiga landtbefolkning. Här handlar man stick i stäf emot dessa sträfvanden.

Vid kraftledningarnes framdragande måste jord afträdas till den 10 à 11 meter breda gata, där ledningarne blifvit uppsatta. Härvid gick bolaget till väga på ett sätt, som knappast kan nämnas vid sitt rätta namn. Man utsände först en tjänsteman, som skulle utstaka linjen och uppgöra om skälig ersättning för den afträdda marken. Denne fullgjorde sitt uppdrag och föreslog bland annat en ersättning af 1 krona 50 öre per år och stolpe under koncessionstiden. Häri hade åtminstone legat någon rättvisa, ehuru det är en väsentlig skillnad, om ledningen framdragits genom växtlig skogsmark, sterila hagmarker eller bördig åkerjord. Denna värdering föll emellertid icke vederbörande i smaken, utan slopades hela förslaget. Sedermera utsändes andra underhandlare, som förespeglade allmänheten, att det endast var fråga om en smal lina, där ledningen skulle framdragas, och förmådde en hel del godtroget folk att underskrifva ett slags kontrakt, däri dessa förbundo sig att afträda den nödiga jorden mot en ersättning af från 1 krona 50 öre upp till 40 kronor per stolpe under de 40 koncessionsåren. Andra förbindelser, såsom rättighet för bolaget att fälla och undanskaffa sådana träd utom den upphuggna gatan, som möjligen kunna vara till hinder för kraftledningen, kan jag här förbigå. Emellertid fastnade icke alla på den utlagda kroken, utan expropriation måste tillgripas. Man hade ännu icke klart för sig bolagets intentioner, utan då expropriationsnämnd skulle väljas för den del af ledningen, som är belägen inom Hofva tingslag, så förmåddes bönderna att ingå på att endast fem ledamöter invaldes i nämnden, hvaraf de tre representerade bolagets och de två jordägarnes intressen. Då expropriationsnämndens värdering icke kan öfverklagas, så kan man lätt tänka sig utgången. Dessförinnan och ett år innan bolaget erhållit koncession på anläggningen, hade detta tagit sig före att nedhugga ståndskogen uti den utstakade skogsgatan. Detta kallas i dagligt tal för stöld, men benämnes i lagen för oloflig skogsäverkan. Men detta generade icke bolaget. För att värdera skadan af denna olofliga skogs-

åverkan utsände bolaget en jägmästare för att uppskatta densamma. Såsom ett drastiskt exempel på skogstjänstemannens sakkunskap eller hvad man nu vill kalla det, kan nämnas, att å en skogsteg, som tillhör 1 mantal Höglunda, där den nedhuggna gatan har en längd af omkring 380 och en bredd af 11 meter beväxt med 30 å 40 årig vacker ungskog, där värderades skadan till 3, säger tre kronor. Jag har låtit räkna och mäta stubbarna efter de nedhuggna träden, som uppgå till öfver 600 stycken med en diameter varierande mellan 2½ och 10 tum. En sådan värdesättning låter ju fast otrolig, men jag kan styrka riktigheten med jägmästarens eget utlåtande. Vid den där-efter företagna besiktningen af expropriationsnämnden befanns marken betäckt med kvartersdjup snö. Huruvida en sådan besiktning kan anses laglig, det öfverlämnar jag till herrar jurister att bedöma. Emellertid har kraftbolaget sökt och erhållit inteckning uti de fastigheter, hvaröfver kraftledningarna blifvit dragna i och för desammas bestånd under koncessionstiden, och detta utan att jordägarne ens blifvit hörda. Huru detta varit möjligt är för mig ofattligt, men det ser ut, som om bolaget hade privilegium på att handla huru godtyckligt som helst. Det är ett betydande antal jordägare, som här blifvit kränkta i sin ägande- och dispositionsrätt till marken genom bolagets handlingssätt. Då allmänheten slutligen fick ögonen öppna för bolagets sätt att gå till väga, så blef harmen och förbittringen allmän. För att blidka denna allmänhet, utsändes då en rundskrifvelse af följande lydelse:

»Lidköping i maj 1909.

S. H. T.

På förekommen anledning tillåta vi oss härmed ytterligare lämna följande meddelande till markägare vid oss tillhöriga kraftledningar.

Uppgörelser och värdering af mark för ledningarna uppdrogs från början till en särskild ingenjörbyrå i Malmö, som företedde goda rekommendationer beträffande dylika arbeten, som åtog sig hela förrättningen emot viss ackordssumma i ett för allt.

Sedan byrån aflämnat af densamma upprättade kontrakt, visade sig dessa vara ganska ojämna och i många fall för lågt värdesatta, hvarför klagomål uppstodo, hvadan bolaget redan länge beslutat att låta göra en omvärdering.

Denna omvärdering, som förut ej medhunnits, kommer att göras instundande sommar, hvarefter reglering af ersättningarna kommer att ske enligt nya värderingen.

Kraftaktiebolaget Gullspång-Munkfors.»

Nu kan väl med fog ifrågasättas: hvad hade denna ingenjörsfirma egentligen med jordägarne att skaffa? Emellertid har den sålunda utlofvade omvärderingen ännu icke blifvit gjord den dag, som i dag är. Jo, en del beskedliga jordägare ha verkligen låtit sig duperas, blifvit erbjudna och jämväl mottagit en spottstyfver, men som icke närmelsevis motsvarar den förlust, som de i verkligheten lidit. Andra jordägare däremot ha icke ens blifvit åtsporda och icke heller uppburit ett enda öre hvarken förr eller senare. Däremot ha några få, som icke blifvit kallade till val af expropriationsnämnd, tilltvingat sig ganska afsevärda belopp, detta naturligtvis för att kraftbolaget ej skulle riskera att behöfva kalla en ny expropriationsnämnd.

Det skulle bli för vidlyftigt att uppräknat alla de oegentligheter, hvartill kraftbolaget gjort sig skyldigt, men jag skall med nöje stå till tjänst, ifall det utskott, som kommer att förbereda motionen, vill göra mig den äran och inhämta de upplysningar, som jag till äfventyrs kan meddela.

Bolaget arbetar till större delen med lånta medel. Å ena sidan har man ådagalagt det mest vanvettiga slöseri och å andra sidan det mest oresonliga prejeri. Det gäller här närmast Kraftaktiebolaget Gullspång—Munkfors; men hvad som sker i dag här kan upprepas i morgon där. Därför gäller det ett viktigt riksintresse, som kräfver lagstiftningens snara mellankomst.

På grund af det anförda hemställer jag, att Riksdagen behagade i skrifvelse till Konungen anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes så skyndsamt som möjligt och helst före nästa års riksdag låta utarbета och framlägga förslag till sådan ändring uti expropriationslagen och författningen rörande laga syn, att den enskildes och allmänhetens rätt bättre skyddas gentemot missbruk af den beskaffenhet, som jag här ofvan skildrat.

Om remiss till lagutskottet anhålles.»

*Utskottets
yttrande.*

Af hvad i motionen blifvit anfördt har utskottet icke funnit det framgå, i hvilka hänseenden motionären afser, att den gällande lagstiftningen om laga syn och expropriation kräfver omarbetning eller i hvilken riktning en sådan omarbetning bör gå. Frågan om ett bättre och riktigare garanterande af den enskildes rättigheter och skyldigheter i dessa hänseenden synes i allt fall vara af den omfattande och vidtgående innebörd, att åtgärder i sådant syfte komma att beröra så godt

som hela den gällande rätten på dessa områden och lärer näppeligen kunna eller böra i detta sammanhang upptagas till undersökning.

Det bör vara så mycket mindre skäl för Riksdagen att nu vidtaga någon åtgärd i berörda afseende, som för närvarande såväl hela expropriations- som vattenrättslagstiftningen är föremål för omarbetning. Den af Kungl. Maj:t den 20 mars 1908 tillsatta kommittén för verkställande af revision af expropriationslagstiftningen har nämligen den 15 september 1910 afgifvit sitt betänkande; och från de kommittéer, som fått sig uppdraget att utföra omarbetning af vattenrättslagstiftningen, äro förslag att förvänta inom den närmaste framtiden.

På grund af hvad utskottet sålunda anført, får utskottet hemställa,

att ifrågavarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 7 mars 1911.

På lagutskottets vägnar:

ERNST HÅKANSON.

Reservation:

af herrar *Lindhagen*, *Berggren*, *Jansson* i Edsbäcken, *Johanson* i Mossebo och *Forsberg*, hvilka yrkat:

1:o) att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under öfvervägande, huruvida och i hvad mån de i lagen den 30 december 1880 om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund gällande bestämmelser om rätt till uppdämning böra ändras i syfte att på ett mer betryggande sätt skydda enskilde, som ofvan eller nedan uppdämningsstället äga jord och hemvist;

2:o) att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under öfvervägande, huruvida och i hvad

mån genom tillägg till lagen den 27 juni 1902 rörande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar åtgärder kunde från det allmännas sida vidtagas i syfte att uti erforderliga fall hjälpa och skydda jordägare i utbekommande af skälig ersättning för jord eller lägenhet, som tages i anspråk för dylika ledningars framdragande.

Till stöd för dessa yrkanden har af herr *Lindhagen* anförts:

»Efter vederbörlig syn har kraftaktiebolaget Gullspång—Munkfors anlagt en damm i Gullspångsälven i gränsen mellan Skaraborgs och Värmlands län samt där uppfört en kraftstation. Tillstånd till dammanläggning meddelades genom Hofva tingslags häradsrätts laga kraftvunna utslag den 11 december 1907.

Därpå begärde bolaget att för beredande af bättre och ökad vattentillgång få medelst den dammbyggnad, till hvilken tillstånd sålunda erhållits, anordna reglering af vattenståndet i den ofvan liggande sjön Skagen. Detta mål har med Kungl. Maj:ts tillstånd upptagits af Hofva tingslags häradsrätt.

Sjön Skagens stränder utgöra omkring tio mil i omkrets och äro belägna inom Skaraborgs, Värmlands och Örebro län.

Plan för regleringen har på bolagets begäran uppgjorts af aktiebolaget vattenbyggnadsbyrån i Stockholm. Rätten biträdades enligt vederbörande förordnanden af bland andra professor C. J. Magnell, fiskeriintendenten Th. Ekman och landtbruksingenjören A. G. Rogberg. Såsom ombud att bevaka talan till betryggande af det allmännas rätt var förordnad rådmannen G. Dahl i Filipstad. Bolagets rättegångsombud var vice häradshöfding Ernst Hagelin.

Enligt den slutliga planen, hvarigenom sjöns medelvattenstånd skulle höjas, på visst angifvet sätt, skulle enligt Magnells beräkningar den vunna nyttan uppgå till ett värde af 1,725,000 kronor.

Skadan å jord beräknades af Rogberg, hvilkens värderingslängd sedan kontrollerades af häradsrätten med syn. Skadan genom förökad vattensjuka å jord uppskattades därvid till 199,385 kronor 42 öre samt annan skada å jord till 11,538 kronor. Skadan å fisket uppskattades af Ekman och rätten till 20,500 kronor. Sammanlagda skadan var således 231,423 kronor 42 öre.

Jordägarna, bestående till öfvervägande delen af småbönder, bestredo allmänneligen och på det kraftigaste bifall till bolagets ansökan. En

ytterligare höjning af sjöns medelvattenstånd skulle förstöra, sade de, en myckenhet jord och inkräkta på deras jordbruk i många afseenden. Genom den föreslagna uppdamningen kunde en mängd jordägare ej vidare nyttja en stor del af sin mark, hvarigenom en fullständig omläggning af jordbruket blefve nödvändig, där det ej alldeles omintetgjordes. Äfven fisket blef i hög grad äfventyradt. Ersättning borde dessutom gifvas för förlust äfven af ideella värden. För öfrigt lämnade Rogbergs beräkning af skadorna rum för betydande anmärkningar, och skadan var oftast för lågt beräknad. Den angifna ersättningen uppvägde dessutom icke alls den förlust jordägarne komme att göra på den grund, att hus och öfrig egendom föll mycket i värde och brukbarhet. Då statsmakterna vidtagit åtgärder för småbrukets befordran och höjande, ansågo jordägarna det »bra orätt att taga jorden från småbrukarna för att gynna kapitalister».

Häradsrätten yttrade i utslag den 21 oktober 1909 — under hänvisning till ofvannämnda värderingar — att »när vid sådant förhållande skadan af uppdamningen måste anses vara ringa mot den nytta, som därigenom vinnes», bifölls bolagets ansökan att uppdamma vattnet i enlighet med den af Magnell slutligt ingifna regleringsplanen.

Detta utslag har sedan blifvit fastställt af hofrätten och saken ligger nu i högsta domstolen.

Förenämnda uppgifter ha inhämtats ur rättegångsprotokollen.

På senaste tiden har bland jordägarne opinionen emot företaget allt mer organiserat sig. Ett uttryck därför är motionen. Från andra trakter af regleringsområdet ha äfven olika ombud för jordägarnas intressen besökt hufvudstaden och sökt verka för deras sak. Opinionsmöten hållas i orterna, frågan debatteras i pressen, broschyrer utgifvas o. s. v.

Man säger härvid från småböndernas håll, att värderingen är till deras nackdel oriktig i afscende å skadans omfång och dessutom i en mängd fall oskäligt låg. Vidare ingår ej i värderingen den skada en myckenhet jordbrukare lidit, i all synnerhet i de låglänta socknarne mellan Skagen och Vänerne, såsom i Råda och Rudskoga socknar, genom att jordbruket för jordbrukarne i följd af den skadade jordens bortgång blir omöjligt att vidare utöfva, eller otillräckligt för deras behof, eller måste omläggas samt att deras byggnader i följd häraf blifva obehöfliga eller onödigt stora. Det klagas ock här som så ofta eljest öfver svårigheterna för befolkningen att komma till sin rätt gent emot ett mäktigt penningeintresse, som har resurser att anlita de skickligaste juridiska

krafter samt för öfrigt gärna uppsöker ämbetsmän såsom sina talsmän och i öfrigt genom sina ledande män står i det personliga umgänget vida närmare alla de myndighetspersoner, som ha afgörandet i sin hand, än befolkningen. De större godsägarna, som ha råd skaffa sig juridisk hjälp, skulle ock lyckats skaffa sig god ersättning, under det att den stora massan småbrukare blifvit åsidosatt.

Emot dessa uppfattningar har å andra sidan bolagets ställföreträdare inlagt gensaga såväl i en utgifven skrift som genom personliga uttalanden.

Det är gifvetvis här icke platsen att ingå i något närmare bedömande af själfva processen eller befogenheten af de klagomål, som sålunda framkommit. Men de ostridiga sakförhållandena i det nu föreliggande fallet, som säkerligen komme att efterföljas af flera liknande, kasta, så vidt jag förstår, ett skarpt ljus öfver åtskilliga brister i den lagstiftning, som medgifver en dylik vattenreglering.

Sålunda är det påtagligt, att vid bedömandet af jordägarnes skada måste tagas hänsyn äfven till förlust af andra värden än som företrädas af den isolerade skadan å de vattendränkta jordstyckena. Otillräckligheten och svårigheterna i skötseln af det återstående jordbruket samt intrånget på detta sätt i hem och härd äro äfven omständigheter, som måste beaktas. Möjligen skulle den nu gällande lagen kunna tolkas så, men en sådan tolkning göres nog ej gällande i praktiken och har ej heller följts i det nu återopade fallet. Man får för öfrigt ej förbise att förstörandet af en myckenhet jord, af hvilken människa haft stadigt uppehälle, aldrig blir fullt ersatt med en penningssumma för tillfället.

Likaså är det en stor äfventyrlighet att lägga en så obegränsad makt som här sker uti *en enda* persons hand blott på den grund att han fått förordnande att såsom sakkunnig biträda rätten. En sådan persons värdering blir nästan oomkullrunlig, och dock kunna hans beräkningar vara mycket oriktiga, förutom att ingen kontroll finnes på hans fulla opartiskhet, och på hvilka vägar valet fallit just på den ifrågasvarande personen. En dylik maktbefogenhet i rättsväsendet är, såsom ju också ibland framhållits, i hög grad äfventyrlig för den allmänna rättssäkerheten.

Påfallande är också det stora behovet att i dylika *så omfattande företag* samhället själf bevakar småfolkets talan och ser till att alla sociala och äfven rent mänskliga hänsyn komma till sin rätt, hvilket icke på något sätt uppfylles af det ombud, som nu förordnas blott »till

bevakande af e t allmännas rätt». Detta bör ske så, att allsidigare utredning och större kontroll från samhällets sida äger rum, innan dylika företag få sättas i gång, hvilket dock ej innebär att de böra förhindras, då de ju i och för sig äro mycket gagneliga. Man bör också fordra, att det allmänna tillhandahåller småfolket rättshjälp för bevakande af deras talan. En förebild härtill finnes i norrlandskommitténs erinran om »att allmogen knappast ännu är i stånd att erhålla tillräckligt juridiskt biträde vid deras många rättskonflikter med sågverksindustrien», hvilket föranledde två reservanter att dessutom framställa positivt förslag till missförhållandets undanrödjande.

Det må också, ehuru det faller utom motionens ram, här i motiven framhållas, hurusom vattenkraftsanläggningarnes allt större omfattning ställer den frågan på lagstiftningen, med hvad rätt den, med uppoffrande för öfrigt af annan enskild rätt, gifver enskilda aktieägare i ett vattenfall de stora presenter, som genom en vattenreglering kan vinnas, utan att förbehålla det allmänna någon andel i framtida vinst eller ens någon kontroll på vattenkraftens framtida användning genom förbehåll af rätt att fastställa taxor m. m.

Det är så mycket större skäl, att Riksdagen fäster Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på berörda förhållanden, som kommitterades förslag till ny vattenrättslagstiftning ingalunda tillgodoser ofvannämnda angelägenheter.

I nu gällande lag står det åtminstone, att uppdämning får ske, om den genom uppdämningen å jord skeende skada prövas vara ringa mot den nytta, som af uppdämningen vinnes; och, allt sammanlagdt, synes det mig, som om den förutsättningen icke kan sägas varit förhanden i det ofvan åberopade fallet. Kommittén går däremot vida längre och medger uppdämning, om nyttans värde uppgår till minst dubbelt mot skadans värde. Här äro äfventyrligheter än mer hotande, helst all möjlighet till ideell värdesättning blir utesluten och endast pengar skola sättas mot pengar. Visserligen göres i kommittéförslaget ett förbehåll för bostäder, men detta endast ifall de direkt skadas af vattnet, men icke om de eljest bli genom uppdämningen onödiga för sitt ändamål.

Äfven det allmännas kontroll ur jordbrukets och social synpunkt är ej betryggande tillgodosedd i kommitterades förslag, liksom någon hjälpsam hand i öfrigt ej räckt befolkningen. De af kommitterade föreslagna speciella vattenrättsdomstolarna synas tvärtom väsentligen sammansatta för att gynna de industriella synpunkterna, liksom betänkandet i öfrigt går mycket i den privata industrialismens tecken.

Vid sidan af förutnämnda rättsförhandlingar rörande uppdämning af sjön Skagen har äfven pågått vidlyftiga förhandlingar enskildt eller vid domstol i syfte att bereda bolaget rätt att öfver jordbrukarnes marker åt olika håll framdraga kraftledning. Äfven sättet för denna angelägenhets ordnande har väckt stort missnöje från småböndernas sida, hvilket tagit sig enahanda uttryck som i fråga om uppdämningen samt äfven ledt till anmälningar hos justitieombudsmannen. Bolaget har häremot velat göra en annan uppfattning gällande.

Äfven här kan det ej komma i fråga att ingå i närmare bedömning af klagomålen i det förenämnda speciella fallet. Men de faktiska förhållandena och insikten om, att dylika frågor hädanefter bli alltmer aktuella, ådagalägga, såvidt jag förstår, hur angeläget det är att öfverväga, huruvida ej äfven vid dylika förrättningar i större omfattning det allmänna bör träda fram hjälpende, vägledande och kontrollerande och ej såsom nu lämna hvarje liten småbrukare åt sitt privata öde. Då motionären härför ifrågasatt ändring endast i expropriationsförfattningen måste, ehuru äfven åtgärder i annan ordning kunna tänkas, reservationens yrkande begränsas till detta.»

Herr *Ersson* har anhållit få antecknadt, att han icke deltagit i behandlingen af detta ärende inom utskottet, och herr *Pettersson* i Södertälje, att han icke deltagit i den slutliga behandlingen däraf.